

ไม้ตัดไทย และบอนไซ

เรียบเรียงโดย จตุรพร รักษ์งาร

จาก <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/occupation/45203/main.html>

www.worldplantcenter.com/little10.html ,

www.bonsai-today.pantown.com ,

www..greenthailand.net/tbonsai/tbonsai.htm

- **ไม้คัด**เป็นไม้ประดับที่นิยมกันทั่วทั้งเอเชีย โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นนิยมกันมาแต่สมัยโบราณ โดยได้รับแบบอย่างมาจากจีนและญี่ปุ่น การทำไม้คัด ถือว่าเป็นศิลปะการเล่นต้นไม้ชั้นสูง นิยมกันตั้งแต่ชั้นพระบรมวงศานุวงศ์ลงมาจนถึงราษฎร โดยเฉพาะในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับเป็นประติมากรรมธรรมชาติ

ประวัติความเป็นมาของไม้ตัดไทย

- ไม้ตัดไทย เริ่มมีการปลูกเลี้ยงกันมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่ไม้แพร่หลายนัก จะมีก็เพียงในกลุ่มเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น การเสียกรุงครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 ทำให้การเลี้ยงไม้ตัดหยุดชะงักไประยะหนึ่งแล้วกลับมานิยมกันอีกครั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
- ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกไม้ตัดไว้ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งก็ยังมีให้เห็นอยู่ถึงปัจจุบันนี้

หลักฐานเอกสารการเลี้ยงไม้ตัดทำที่พบ ปรากฏใน
กลอนเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนย่อง
ขึ้นเรือนขุนช้างเพื่อเข้าหานางวันทอง ความว่า

- กระถางแก้วเกดพิณกลเกม ยี่สุ่นแซมมะสังดูไสว
สมอรัศคัตตรงสมละไม ตะขบข่อยตั้งไว้วังหว่ากัน

มีการให้คำนิยามของไม้ตัดเป็นเชิงเปรียบเทียบ โดย
เรียกไม้ตัดว่า "ไม้หัดนิสัย"

ตำราไม้ค้ำมีขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 เขียน
โดยหลวงมณฑลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์)

ไม้คัดไทย เป็นการขุดเอาไม้ขนาด โตพอสมควรที่มี
อยู่แล้วมาปลูก ให้มีชีวิตรอดแล้วเริ่มทำการตกแต่งกิ่ง
ที่แตกขึ้นใหม่ คัดให้เปลี่ยนสภาพรูปทรงต่างไปจาก
ธรรมชาติดั้งเดิม โดยคัดรูปทรงให้เป็นไปตามแบบ
ฉบับที่กำหนดไว้ หรือบางท่านก็จินตนาการขึ้นมา
ใหม่ นั่นก็ถือว่านอกแบบตำราตามใจรักใจชอบของ
บุคคลนั้น

ส่วนบอนไซของญี่ปุ่น เป็นการนำเอาต้นต่อไม้ใหญ่
หรือไม้ประดับที่เราปลูกเลี้ยงไว้มาตัดและจัดรูปทรง
ให้เหมือนไม้ใหญ่ตามธรรมชาติและปลูกเลี้ยงไว้ใน

กระถางแบน

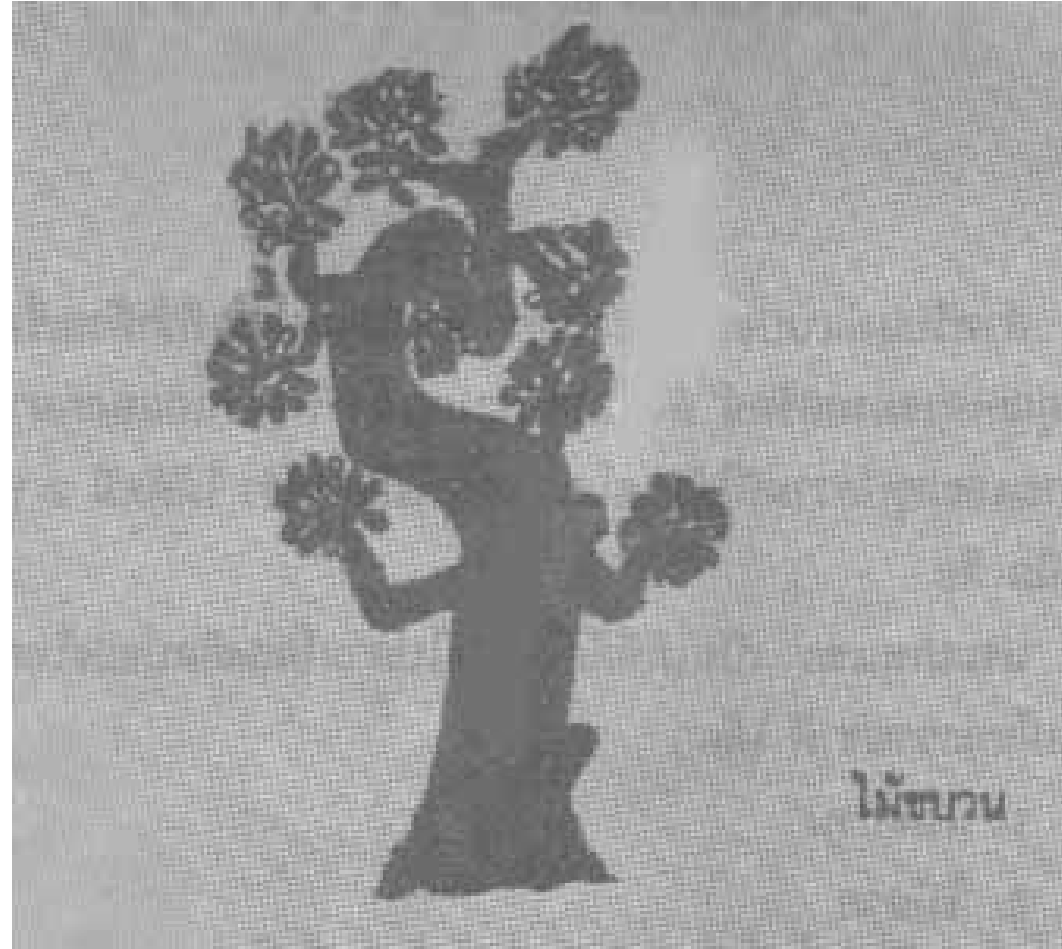
ไม้ค้ำไทย มีประเภทต่างๆ มีดังต่อไปนี้

ไม้ขบวน

- ไม้ขบวน ต้นจะต้องตั้งตรงขึ้น 2-3 ส่วน ของเส้นรอบวงของลำต้น แล้วตัดให้วกเวียนขึ้นไป จะตัดให้พลิกแพลงอย่างไรก็ได้ แต่เมื่อัดวนเวียนขึ้นไปจนถึงยอดแล้วนั้น ยอดจะต้องเข้าสู่ศูนย์กลาง อาจจะเรียกว่าเป็นไม้ยอดแหลมก็ได้

- ไม้ขบวนวาดเลี้ยว
ต่อตำตัดเรือนเจียน
ที่กิ่งชอบใช้เนียน
ทรงพุ่มชิดเชิดช้อย

วงเวียน ต้นนา
เรียบร้อย
สนิทช่อง ไฟแฮ
ช่องชั้นจังหวะว่าง

ไม้ฉาก

- ไม้ฉาก เป็นไม้ตัดที่มีรูปลักษณะหักเหตามใจมนุษย์ ไม่ได้ตามใจต้น
ไม้ มองดูคล้ายลายงูที่เห็นกันทั่วไป

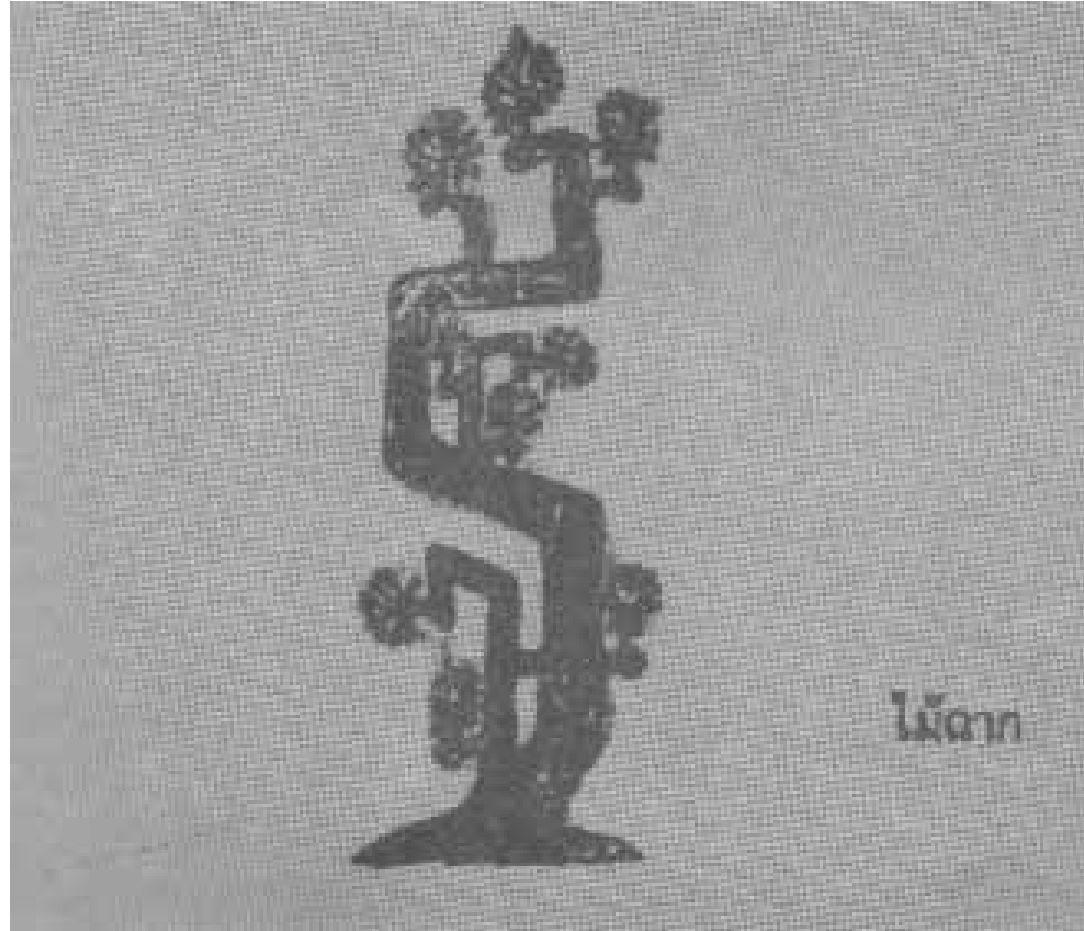
- ฉากแบบ โคนทอดน้อย
ที่คคคคคตาม
ตอย่อกิ่งต่อสาม
ต้นชคเค้ากิ่งหย่อม

หนึ่งงาม

หักค้อม

สมแบบ เดิมขอ

อย่าช้าเสียคม

ไม้หกเหียน

- ไม้หกเหียน เป็นไม้ตัดที่ต้องการให้ลำต้นหักกลับและเลี้ยวกิ่งให้คล้ายจิ้งที่กำลังเต้น กิ่งที่ตัดยื่นงอพับไปดูคล้าย กับแขนขาของตัวจิ้ง ไม้หกเหียนกำหนดกิ่งหรือข้อไว้ 11 กิ่ง หรือ 11 ข้อ

- หกเขียนให้คัดคู่
ต่อแผ่นเรื่อรับ
ที่ยอดทอดทวนทับ
ดูคุมมัดมวยจิว

คัดทับ
ลอคพลั่ว
ทบกิ่ง กลแฮ
ผางจ่าผางหงาย

ไม้เขน

- ไม้เขน คือไม้ที่มีกิ่งกลาง 1 กิ่ง และขึ้นข้างบน 1 กิ่ง หรือใน 3 กิ่ง นั้นให้หันเหไปคนละทิศ แต่ละกิ่งไม่ควรมีช่อใบมาก แต่ละช่อใบ ควรหันไปในทิศทางต่างๆ กัน

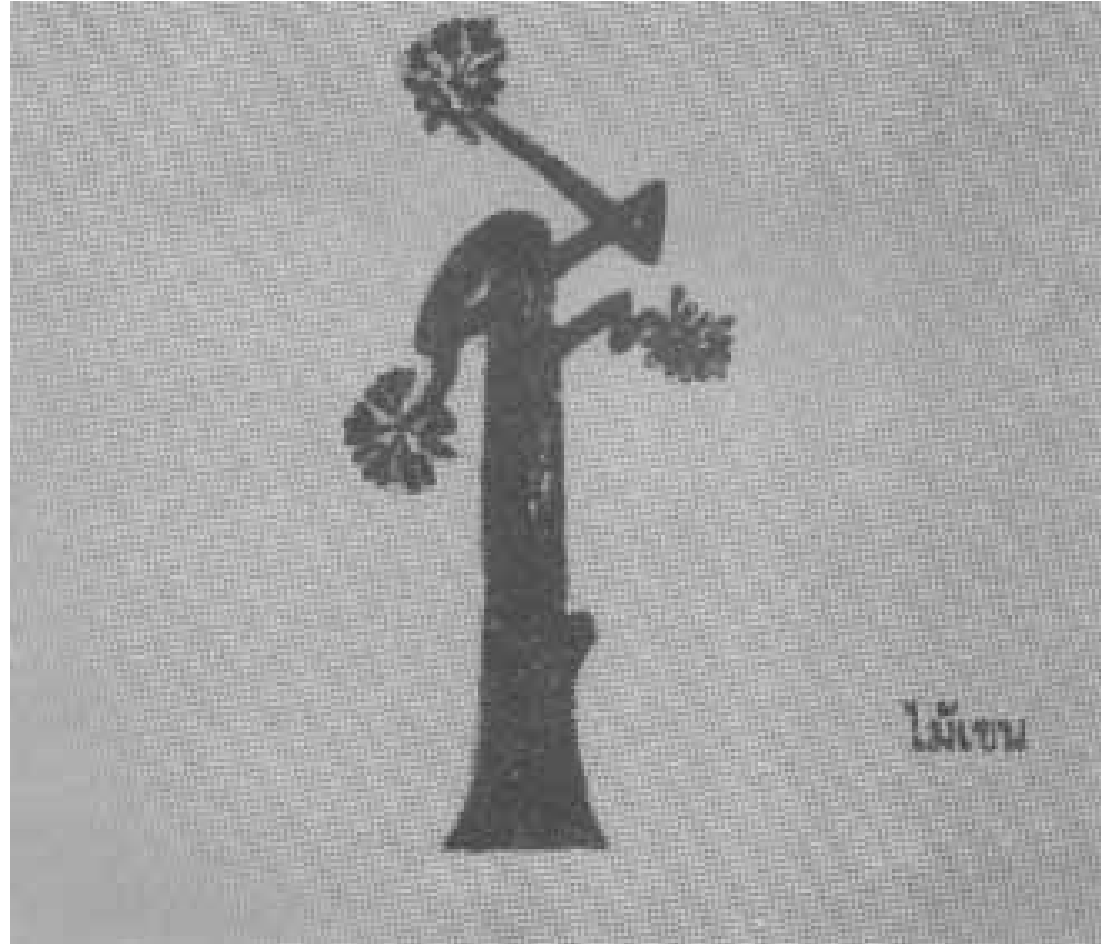
- ไม้เขนเบนกิ่งท้าย
โคนปุ่มภูต้นตรง
ที่ยอดทอดหวนหง ให้คชค
คุดมถกเหลียวชะเง้อ

ทวนลง

เกร่อเก้อ

คู่แฮ

ชะ โกงเงื่อมมาหลัง

ไม้ปาซ้อม

- ไม้ปาซ้อม คือไม้ที่มีกึ่งหรือลำต้นตรงหรือคดงอก็ได้ แต่ต้องมีกึ่งรอบหุ่่นเป็นพุ่มกลม มีกึ่งรอบตัว ต้นเตี้ย บริเวณรูปทรงของกึ่งคล้ายบาตรคว่ำ มีชอนับตั้งแต่ 9 ชอนขึ้นไป จะต้องมีช่องไฟงดงาม สม่ำเสมอ

- ป่าซ่อมโคนปุ่มต้น
คบแยกสามกิ่งจง
จังหวัดระยอง เวียนรอบ
จัดช่องไฟให้เท่า

ตามตรง

จัดเก้า

กลมแฮ

ส่วนต้นตัดเรือน

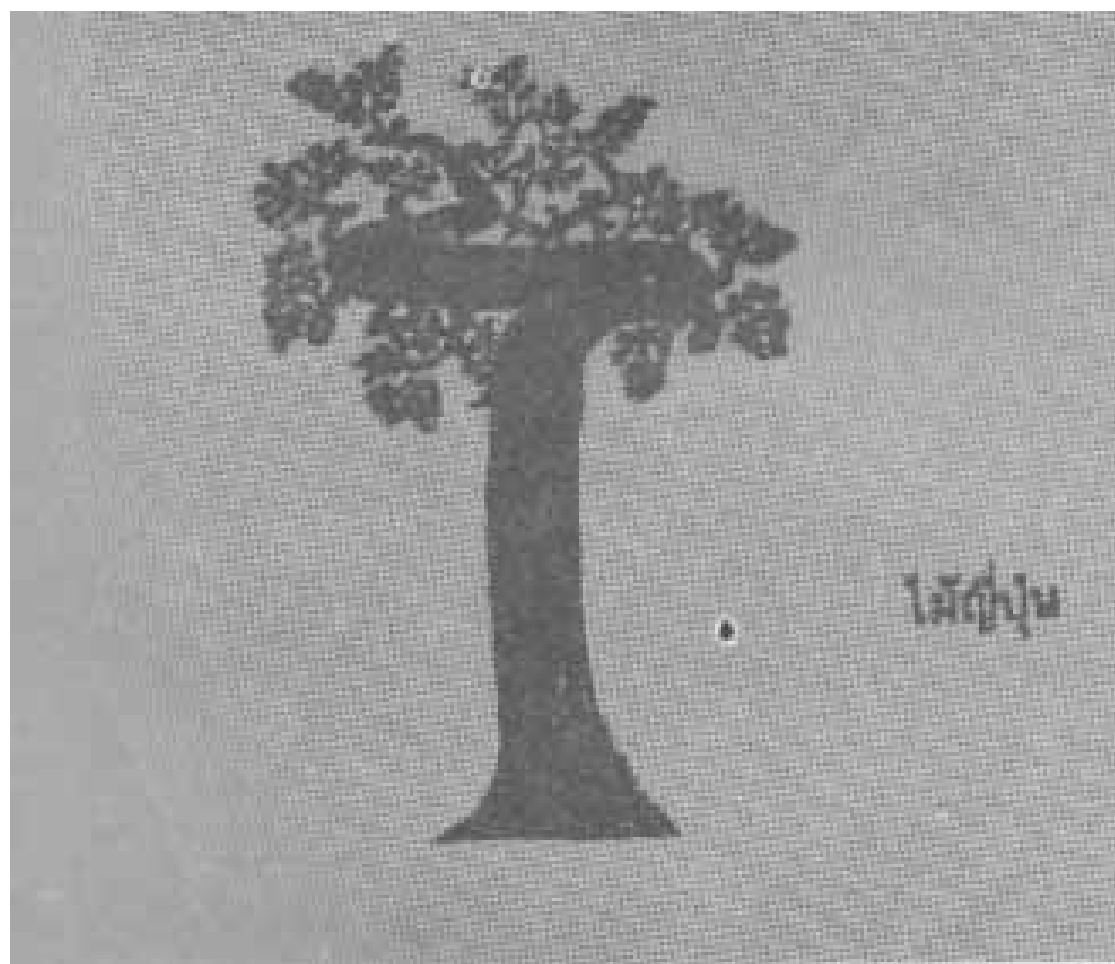

- ไม้ญี่ปุ่นรวมทั้ง
ตลกรากเอนชายมอ
ท่วงที่ที่ชั้นพอ
คงกิ่งจังหวะได้

กำมะลอ
มากใช้
พุ่มตลก
ช่องพร้อม เรือนเสมอ

ไม้ญี่ปุ่น

- ไม้ญี่ปุ่นคือไม้ตัดที่มีหุ่นย่อจากธรรมชาติของต้นไม้ใหญ่ในป่า พยายามปลูกต้นไม้ให้เงืงนลง ไม่มีการตัดแต่งข้อหรือพุ่มใบแต่อย่างใด พยายามปล่อยให้ไม้แคะระตามธรรมชาติให้มากที่สุด ลักษณะเดียวกับ "บอนไซ"

ไม้กำมะลอ

- ไม้กำมะลอ เป็นไม้ที่มีหุ่นวนลงมาหาพื้นดิน โดยไม้กลับหุ่นขึ้นไปเหมือนไม้หกเหียน เว้นแต่ช่อยอดสุดซึ่งไม่สามารถกลับหน้าใบเป็นหลังใบได้ ไม้ดัดแบบนี้ตรงข้ามกับไม้ดัดประเภทอื่นๆ ที่มียอดชี้ฟ้าตามปกติ จึงเรียก "ไม้กำมะลอ"

ไม้ตลก

- ไม้ตลก คือไม้หัวโตที่เอารากทำต้นโดยการตอนลำต้นให้ออกราก แล้วตัดยอด แล้วชำเอารากขึ้น กลับเอาส่วนของลำต้นที่ตอนจน ออกรากปลูกลงดินแทน ไม้ตลก เป็นไม้ตัดที่มีรูปทรงคดงอ หากไม้ ตัดใดที่มีรากโผล่ขึ้นมาให้เห็นหลายๆ ราก พยายามลำต้นลอยสูง จน สามารถมองเห็นได้ว่าส่วนไหนเป็นราก ส่วนไหนเป็นลำต้น เรียกว่า "ไม้ตลกราก" หรือ "ไม้แผลงโคน" เป็นต้น

ไม้ตลก

ไม้เอนชาย

- ไม้เอนชาย คือไม้ตัดที่มีหุ่นต้นเอนคล้ายต้นไม้ที่เอนตามริมฝั่งแม่น้ำ คือลำต้นจะสูงขึ้นมาเล็กน้อย แล้วก็เอนไปข้างใดข้างหนึ่ง ไม่ตั้งตรง เหมือนต้นไม้ธรรมชาติ เหมือนต้นไม้กำลังงอ

ไม้เอนชาม

- เก้าชนิดนับชื่ออ้าง ออกนาม
โดยบุราณเรียกตาม
คิดคัดแต่งตัดงาม
พอประจักษ์นามน้อย

ไม้เฮย
ต่อถ้อย
คงเจื่อน นั้หนา
เนื่องไม้มีเดิม

ไม้ค้ำทั้ง 9 ชนิด ตามโคลงตำราไม้ค้ำของหลวงมงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์) ที่กล่าวเสนอมานั้น เป็นลักษณะต้นแบบของข่อยค้ำของไทย สมควรที่ผู้เล่นไม้ค้ำควรยึดถือเป็นแบบอย่าง แต่สำหรับในทางปฏิบัติแล้วการค้ำและตกแต่งกิ่งซ่อพุ่มอาจค้ำยักเยื้องต่างไปบ้างตามรูปทรงต้นต่อ แต่ก็อย่าให้ถึงกับเสียรูปทรงจากโคลงตำราเดิมที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อการอนุรักษ์และเชิดชูศิลปปะประจําชาติของไทยเราสืบต่อไป

การคัดเลือกและเตรียมพันธุ์ไม้ตัด

ลักษณะรูปทรงของไม้หุ่น

- ต้นไม้ที่นำมาทำเป็นไม้ตัดเราจะเรียกว่า "ไม้หุ่น" ลักษณะการได้มาของไม้หุ่นจะมาจาก 2 แหล่ง คือ
 1. ได้จากต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าตามธรรมชาติ ซึ่งอาจจะออกไปหาชุดเองหรือหาซื้อจากผู้ที่ขุดมาขาย
 2. ปลุกเลี้ยงขึ้นมาเองไม่ว่าจะหาไม้มาได้ในลักษณะใดก็ตาม การคัดตกแต่งจะยุ่งยากหรือจะต้องใช้เวลาอย่างน้อยแค่ไหน ก็จะขึ้นอยู่กับรูปทรงของไม้หุ่นเป็นสำคัญโดยทั่ว ๆ ไป นักเลงไม้ตัดจำแนกรูปทรงไม้หุ่นไว้ 3 แบบ ด้วยกัน คือ
 1. ไม้บรรจบป่า
 2. ไม้บรรจบหุ่น
 3. ไม้วิชา

ไม้บรรจบป่า

- จะเป็นไม้ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ รูปทรงกิ่งก้านคดเคี้ยวไปมา เนื่องจากถูกสัตว์เหยียบย่ำหรือเป็นต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ใต้พุ่มไม้ใหญ่ชนิดอื่นๆ ทรงพุ่ม แลดูแคระแกร็นลักษณะทรงต้นดีเข้าที่เกือบใช้ได้แล้วอาจขาดเพียง 2-3 กิ่งเท่านั้นไม้ลักษณะนี้จึงเหมาะต่อการนำมาตัดให้ได้รูปทรง เพียงเพิ่มกิ่ง เพิ่มข้อใบ เว้นช่องไฟของข้อใบให้รับหุ่นหรือทรงต้น ก็จะทำให้เป็นไม้ตัดที่ดูงามได้ โดยใช้เวลาอีกไม่มากนัก การเลือกไม้ลักษณะนี้มาทำเป็นไม้ตัด อาจใช้เวลาเพียง 2-3 ปี ก็เสร็จสมบูรณ์

ไม้บรรจบหุ่น

- เป็นไม้ที่มีลักษณะรูปทรงหุ่นใกล้เคียงกับรูปแบบไม้คัดที่จะทำ เพียงนำมาทำการคัดแต่งอีกเพียงเล็กน้อย ก็เริ่มทำกิ่งช่อต่อไปได้ ไม้บรรจบหุ่นนี้เหมาะสำหรับนำมาคัดแต่งทำเป็นไม้คัด ลักษณะ ไม้ตลก ไม้ขบวน ไม้เอนชายและไม้ญี่ปุ่นเท่านั้น
- การเลือกไม้ลักษณะนี้มาทำเป็นไม้คัด จะต้องใช้เวลานานอาจจะถึง 9 ปี จึงจะเสร็จสมบูรณ์

ไม้วิชา

- เป็นไม้ที่มีลักษณะทรงต้นเพียงท่อนเดียว จะนำมาทำเป็นรูปร่างอย่างไรไม่ได้เลย เป็นไม้หุ้มนำมาทำไม้ค้ำคากที่สุด จะต้องนำมาเลี้ยงให้ต้นแตกกิ่งกระโดงใหม่แล้วจึงจะทำการปิดกระหม่อมหุ้มน (การปิดกระหม่อม หมายถึง การที่ค้ำคากที่แตกใหม่มาทับรอยตัดของต้นต่อเดิม) เมื่อกิ่งกระโดงได้ขนาดและเชื่อมกับต้นต่อได้ดีแล้ว ก็จะใช้กิ่งกระโดงนั้นเป็นหุ้नทำกิ่งช่อต่อไป ผู้ตัดจะต้องใช้ฝีมือ และมีความวิริยะอุตสาหะเป็นเลิศ จึงจะทำได้สำเร็จ การใช้ไม้ชนิดนี้มาทำไม้หุ้่นต้องใช้เวลามากกว่าจะได้ไม้ค้ำคากที่เสร็จสมบูรณ์อาจจะถึง 15-18 ปีก็ได้ ไม้วิชานี้ถือว่าเป็นไม้ที่ใช้ทดสอบฝีมือผู้ตัดได้เป็นอย่างดี

การเตรียมพันธุ์ไม้ตัด

- ในอดีตที่ผ่านมา ผู้ที่จะเลี้ยงไม้ตัดจะต้องไปเสาะหาไม้หุ่่นจากป่าธรรมชาติซึ่งมีอยู่มากมาย การขุดก็ต้งค่อย ๆ ขุดล้อมโคนต้นให้มีดินติดมา ตัดกิ่งและรากที่ยาวเกินไปออก ใช้กระสอบหรือวัตถุอื่นปิดคลุมส่วนดินและรากเอาไว้ ในขณะที่เคลื่อนย้าย จะต้องระมัดระวังอย่าให้กระเทือนมาก
- นำมาปลูกและใช้หลักปักยึดไว้ให้แน่น เพื่อป้องกันไม่ให้ต้นเอียงหรือล้มจะต้องปลูกทิ้งไว้สักระยะหนึ่ง รอจนต้นไม้ฟื้นตัว และแตกกิ่งก้านใหม่จึงจะค่อยเริ่มลงมือตัดตกแต่งตามต้องการ
- ในปัจจุบันมีผู้ปลูกเลี้ยงไม้ตัดกันมากขึ้น จึงเกิดมีอาชีพขุดต้นต่อขาย ผู้ที่อยู่ใกล้แหล่งธรรมชาติที่มีต้นตอขึ้นอยู่แล้วมากมาย จะเลือกขุดและนำมาพักเลี้ยงให้ฟื้นตัวดี เมื่อเริ่มแตกกิ่งก้านใหม่ จึงนำออกมาขายให้กับผู้ที่ต้องการปลูกเลี้ยงต่อไป
- ในอนาคต คงจะต้องใช้วิธีปลูกเลี้ยงพันธุ์ไม้ขึ้นมาเอง เพราะพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาตินับวันก็จะหายากและขาดแคลนมากขึ้นเรื่อย ๆ

การตัดแต่งกิ่งข้อใบ

การปิดกระหม่อมทำหุ่นไม้ตัด

- ลักษณะของไม้หุ่นที่มีรูปทรงเป็นลักษณะไม้หุ่นเดี่ยว (ไม้วิชา) เมื่อนำมาปลูกและพื้นตัวได้ดี มีกิ่งกระโดงแตกใหม่แล้วจะต้องทำการปิดกระหม่อม
 - ลักษณะไม้ท่อนเดี่ยวเมื่อเจริญเติบโตดีแล้วให้เลื่อยต้นตอ สูงจากพื้นดินพอเหมาะตามต้องการ ต่อมาจะเกิดกิ่งกระโดงแตกออกมาได้บริเวณรอยตัด ถ้ากิ่งกระโดงแตกต่ำจากรอยตัดมากเกินไป ก็ให้ตัดหัวตอลดต่ำลง เมื่อกระโดงยาวได้ประมาณ 30 เซนติเมตร ก็ให้เริ่มทำการปิดกระหม่อมทำหุ่น โดยการค่อย ๆ ยึดกับหลักให้แน่น ปล่อยให้กิ่งกระโดงยาวออกไปเรื่อย ๆ แต่ต้องคอยริดยอดหรือให้กิ่งกระโดงโตเร็วขึ้น รอจนกว่ากิ่งกระโดงจะโตเชื่อมปิดกระหม่อมได้เรียบร้อยดีแล้ว ก็ให้ตัดกิ่งกระโดงออกเหลือไว้เท่าที่ต้องการเท่านั้น เพื่อใช้กิ่งกระโดงนี้เป็นหุ่นเลี้ยงกิ่งแยกต่อไป
- แต่ละหุ่นจะปล่อยให้แตกกิ่งแยกเท่าไรนั้น ก็ต้องขึ้นอยู่กับว่าจะทำไม้ตัดชนิดใดจากรูปแบบทั้ง 9 ชนิด

เทคนิคการตัดแต่งกิ่ง

- การเตรียมต้นตอ เพื่อการปลูกเลี้ยงเป็นไม้ตัดไม่ว่าต้นตอที่ได้มานั้นจะมีรูปแบบเป็นไม้บรรจบป่าหรือไม้บรรจบหุ่น รูปทรงมักจะไม่งามตามความต้องการ คงต้องเลียงและบังคับ ให้มีกิ่งก้านพุ่มใบตามรูปร่างรูปทรงที่ตัดเอาไว้

การตัดกิ่งก้านหรือบังคับให้แตกกิ่งก้านตรงจุดที่ต้องการ เป็นเรื่องที่ต้องทำเสมอ เทคนิคเหล่านี้จำเป็นต้องศึกษา ติดตามสังเกตจากผู้มีประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม คงบอกผู้ปลูกเลี้ยงไม่ได้ว่าจะต้องตัดตรงไหนให้แตกกิ่งใหม่ก็กิ่ง ยังคงเสนอแนะเฉพาะเทคนิคการตัดและเสริมกิ่ง เท่าที่ผู้ปลูกเลี้ยงนิยมทำกันเท่านั้น

การตัดโค้งงอ

- เป็นการจัดกิ่งพุ่มใบให้ระยะห่างได้จังหวะช่องไฟที่เหมาะสม การตัดลักษณะนี้จะใช้ลวดพันลำต้นและกิ่งที่ต้องการ การพันลวดควรคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้
 1. ขนาดของลวด เลือกให้มีขนาดเหมาะสมกับลำต้นหรือกิ่งที่จะพันเพราะถ้าใช้ลวดเล็กเกินไป จะบังคับให้กิ่งโค้งตามต้องการไม่ได้ หรือถ้าลวดมีขนาดใหญ่ก็จะแข็งทำให้พันลำบาก
 2. การพัน พันวนไปตามต้นกิ่งในลักษณะ 45 องศา ทั้งระยะห่างพอประมาณอย่าให้หลวมหรือแน่นจนเกินไป
 3. การดูแลหลังพันลวด หลังจากพันลวดเสร็จแล้วสามารถตัดได้ตามต้องการ การตัดควรทำอย่างเบามือ อย่าพยายามตัดหรือหักลำต้นจนเกินไปเพราะอาจทำให้กิ่งและลำต้นเสียหายได้ เมื่อตัดเรียบร้อยแล้ว ต้องปล่อยให้ต้นไม้อยู่ตัวสักระยะหนึ่ง ประมาณ 3-4 เดือน จึงเอาลวดออกเพื่อป้องกันการสปริงตัวกลับของกิ่ง ถ้าเห็นว่ากิ่งมีรอยถูกลวดมัด ให้รีบแกะออกแล้วพันใหม่ทันที
- การตัดกิ่งให้โค้งงออีกรูปแบบหนึ่ง คือการใช้น้ำหนักถ่วงให้กิ่งโค้ง ห้อยงอลงเพราะแรงดึงหรือแรงถ่วง โดยใช้ก้อนหินหรือของหนัก ๆ ผูกเชือกห้อยไว้กับกิ่งที่ต้องการตัด จนเห็นว่ากิ่งอยู่ตัวดีจึงนำออก

การตัดฉาก

- กรณีที่ต้องการกึ่งหักมุม หรือหักข้อศอก ให้ใช้มีดปาดส่วนของกึ่งด้านที่ต้องการหักมุมออก แล้วหักพับตามต้องการ โดยใช้ลวดบังคับ หรือใช้เชือกผูกยึดจากนั้นใช้พลาสติกพันทับรอยปาดที่หักพับของกึ่งเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเข้าได้ จะทำให้รอยแผลสร้างเปลือกออกหุ้มโดยเร็วขึ้น

การบังคับให้แตกกิ่ง

- บางครั้งจำเป็นต้องบังคับให้แตกกิ่งใหม่ตรงตามจุดที่ต้องการซึ่งอาจเป็นได้ทั้งกิ่งที่มีตาและตรงที่ไม่มีตา
- การบังคับให้แตกกิ่งตรงที่มีตาอยู่แล้ว ทำได้โดยการใช้พลาสติก พันลำต้นและกิ่งให้มิด เว้นไว้ตรงตาที่ต้องการให้แตกกิ่ง เมื่อตาที่เว้นไว้แตกกิ่งจะต้องรอให้กิ่งโตพอสมควร จึงเอาพลาสติกที่พันออก
- การบังคับให้แตกกิ่งตรงที่ไม่มีตา วิธีการทำได้โดยใช้สว่านเจาะทะลุ แล้วนำกิ่งยอดจากต้นอื่น มาตัดกิ่งแขนงเล็ก ๆ และรูคใบออกให้หมด นำกิ่งดังกล่าวสอดให้ทะลุรูเจาะนั้น แล้วผูกยึดกิ่งสอดนั้นให้แน่น รอให้กิ่งที่สอดนั้นโตขึ้นเนื้อเยื่อและท่อนำน้ำอาหารก็จะเชื่อมประสานติดกันแน่น จากนั้นจึงค่อยตัดโคนกิ่งที่สอดให้ชิดกับกิ่งหุ่นซึ่งเมื่อนาน ๆ ไปก็จะดูเป็นกิ่งจากต้นหุ่นเดียวกัน

การทำช่อหรือพุ่มใบ

- เมื่อมีการจัดหรือบังคับให้แตกกิ่งตรงตามจุดต้องการ สิ่งที่ต้องดูแลต่อไปก็คือ ช่อหรือพุ่มใบ ไม้ตัดนอกจากรูปทรงต้นกิ่งก้านแล้ว ช่อหรือพุ่มใบเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ไม้ต้นนั้นดูงดงาม ดึงดูดความสนใจของผู้พบเห็น
- การทำช่อหรือพุ่มใบทำได้โดยการตัดยอดของกิ่งนั้นออก ให้กิ่งนั้นแตกยอด และใบออกมา รอจนยอดนั้นมีใบเพสลาด (กิ่งอ่อนกิ่งแก่) จากนั้นก็ตัดยอดที่แตกออกมาใหม่นี้อีกครั้งในลักษณะเช่นนี้ติดต่อกันไป จนกระทั่งส่วนนั้นแตกยอดและใบมากขึ้นดูสวยงาม ก็ตัดแต่งให้ได้รูปทรงของช่อใบตามต้องการ
- การทำช่อหรือพุ่มใบ กิ่งหนึ่งจะแยกออกเป็นกี่ช่อที่พุ่มใบก็ได้ ขึ้นอยู่กับรูปแบบตามตำราและรูปทรงของไม้หุ่น แต่สิ่งที่ควรคำนึงคือ การจัดช่อใบให้ได้ระยะที่พอเหมาะกะสัดส่วนและสัมพันธ์กัน เช่น การที่จะทำให้มี 9 ช่อ ก็จัดวาง 2 ชั้นชั้นละ 4 ช่อ และวางไว้ที่ยอดอีก 1 ช่อ รวมเป็น 9 ช่อพอดี

การบำรุงรักษา

การนำไม้ค้ำลงปลูกในกระถาง

- หลังจากที่เราเริ่มคัดแต่งกิ่งช่อใบจนกระทั่งได้ไม้ค้ำที่เข้ารูปเข้าทรงตามรูปแบบที่ต้องการแล้ว ก็จะทำการขุดแล้วนำไปปลูกในกระถาง เพื่อที่จะได้ปลูกเลี้ยงตั้งโชว์ในที่ที่ต้องการ
- การขุดขึ้นปลูกในกระถางจะกระทำในทันทีทันใดไม่ได้ จะต้องเตรียมการเพื่อให้ต้นไม้ได้ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (กระถาง) ที่จะเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ใหม่เสียก่อน โดยจะต้องขุดล้อมดินรอบ ๆ ต้นให้ห่างประมาณ 25-30 เซนติเมตร ตัดรากให้เหลือไว้ 1-2 ราก แล้วปล่อยทิ้งไว้ไม่น้อยกว่า 5-6 เดือน การขุดล้อมควรขุดในฤดูฝน จะเป็นการดีที่สุด เมื่อถึงเวลาที่จะต้องขุดเพื่อยกขึ้นมาปลูกในกระถางก็ให้ขุดและตัดรากขึ้นมาปลูกในกระถางที่ได้เตรียมไว้
- ในขั้นตอนนี้ นับว่าสำคัญยิ่งขั้นตอนหนึ่งเพราะถ้านำไม้ค้ำขึ้นปลูกในกระถางแล้วไม่ตาย ก็ถือว่าผู้เลี้ยงไม้ค้ำผู้นั้นประสบผลสำเร็จและน่าชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง

การรคน้ำและให้ปุ๋ย

- ในช่วงที่นำขึ้นปลูกในกระถางใหม่ ๆ ระยะเวลาแรก ๆ ควรรคน้ำให้ ความชุ่มชื้นอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็จะต้องไม่ให้โชกหรือแฉะจนเกินไป เพราะอาจทำให้รากเน่าและตายได้ การให้น้ำควรจะให้ตอนเช้า ใน ขณะที่แดดไม่ร้อนจัด
- หลังจากนั้นประมาณ 1-2 เดือนเมื่อเห็นว่าต้นไม้ค้ำคไม่ตาย และ เริ่มแตกใบแตกตาออกมา ก็ให้น้ำน้อยลงได้ การสังเกตว่าการให้น้ำ เพียงพอหรือไม่ ให้ดูที่ใบ ถ้าไม่เหี่ยวเฉาในตอนเย็น ก็แสดงว่าการ ให้น้ำพอดีแล้ว
- ถ้าหากต้องการเร่งให้ต้นแตกพุ่มใบรวดเร็วขึ้นก็ให้ปุ๋ยเพิ่มเติม โดย การใช้ปุ๋ยเกล็ดละลายน้ำฉีดพ่นทางใบ จะทำให้การเจริญเติบโตรวดเร็วขึ้น

การตัดแต่งรักษารูปทรงช่อใบ

- ผู้ปลูกเลี้ยงจะต้องคอยหมั่นตัดแต่งกิ่งและช่อใบให้ได้ทรงพุ่มสวยงามตามแม่แบบอยู่เสมอ เพื่อให้ได้ไม้ตัดที่ดูสวยงามตามต้องการ ซึ่งจะใช้เวลาอย่างน้อย 2 ปีขึ้นไป และถ้าต้องการให้ได้ไม้ตัดที่สมบูรณ์เต็มที่ รูปทรงงามพร้อม คงต้องใช้เวลาคัดแต่งต่ออีก 2-3 ปี รวมแล้วต้องใช้เวลา 5-10 ปีขึ้นไป นับตั้งแต่เริ่มทำ จึงจะได้ไม้ตัดที่สวยงามสมบูรณ์คุ้มค่าแก่การรอคอย
- สำหรับพุ่มใบถ้าตัดแต่งเป็นเวลานานจะเกิดการแคระแกร็น ใบแก่จะมีสีไม่เขียวสดใส ต้องใช้วิธีรูดเอาใบตามพุ่มออกให้หมด เพื่อให้แตกใบใหม่ที่เขียวสดสวยกว่าใบเก่า การรูดใบทั้งนี้ควรทำในช่วง ฤดูฝนหรือก่อนเข้าฤดูฝนเล็กน้อยจะทำให้แตกใบใหม่ได้ดี

โรคแมลงศัตรูของไม้ตัดและการป้องกันรักษา

- สำหรับไม้ตัดโดยเฉพาะข่อย ไม่มีโรคระบาดอย่างรุนแรงจนได้รับความเสียหาย จะมีบ้างก็คือแมลงปีกแข็ง เพลี้ยแป้ง เชื้อรา กัดกิน และทำลายใบเท่านั้น
- ฉะนั้นการป้องกันเพียงใช้ยาฆ่าแมลง ฆ่าเชื้อรา ผสมกับน้ำให้มีความเจือจางฉีดพ่นประมาณ 1-2 เดือน ต่อครั้งก็เพียงพอแล้ว

บอนไซจีน และญี่ปุ่น

- คำว่า "บอนไซ" เป็นคำทับศัพท์ในภาษาญี่ปุ่น แปลเป็นไทยว่า "ไม้แคระ" หรือ "เดิน-ใจ" ในภาษาจีน อันมีความหมายว่า "ต้นไม้โบราณย่อส่วนโดยปราศจากทิวทัศน์"

การเลี้ยงบอนไซ

- การปลูกเลี้ยงบอนไซเป็นศิลปะแขนงหนึ่งซึ่งผู้ที่เข้าถึงได้จะต้อง "ผ่าน" การทดสอบความอดทน ความใจเย็น และความสุขุมลุ่มลึก การตัดแต่งกิ่งบอนไซต้องการความมีสมาธิอย่างมาก คมกรรไกรที่กดลงบนกิ่งแต่ละกิ่งต้องการความเชื่อมั่นอย่างสูง ความผิดพลาดแม้แต่เพียงน้อยนิดหมายถึงการเริ่มต้นใหม่ นั่นคือการรอคอยให้กิ่งใหม่แตกออกมาแทนกิ่งที่ถูกตัดผิดพลาดไป ซึ่งบางครั้งอาจต้องใช้เวลาในการรอคอยกิ่งใหม่นี้นานนับปีทีเดียว

- ศิลปะของบอนไซเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์หรือต้นพันธุ์ที่จะนำมาทำเป็นไม้แคระ
- การเลือกกระถางที่จะใช้ปลูกให้พอเหมาะและกลมกลืนกับต้นไม้ และที่สำคัญที่สุดสิ่งที่เป็น"หัวใจ"ซึ่งผู้ปลูกเลี้ยงบอนไซทุกคนจะต้องมีก็คือ สายตาและจินตนาการที่ลึกซึ้งในการมองให้เห็นภาพ สิ่งตอบแทนที่ได้จากการปลูกเลี้ยงบอนไซ จึงมีคุณค่าในด้านจิตใจเกินกว่าที่จะกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้

วิธีง่าย ๆ ในการเลี้ยงบอนไซ

- 1. ดินสำหรับปลูกบอนไซต้องเป็นดินผสม ระหว่างดินอ่อน ดินแข็ง ปุ๋ยคอก ทราาย ขี้เถ้าแกลบ(ที่ต้องมีดินแข็งเพราะต้องการให้รากเกาะยึดดินได้ดี) ผสม คลุกเคล้าให้เข้ากันอย่างดี ไม่ควรใช้ดินชนิดเดียว
- 2. ปลูกต้นบอนไซใหม่ ๆ ควรพักฟื้นไว้ในที่ร่มรำไร ไม่ต้องรดน้ำมาก เรียกว่า "การหมัก"
- 3. ควรแต่งกิ่งสม่ำเสมอ ตัดกิ่งที่ไม่ต้องการออก โดยใช้กรรไกรที่คมมากๆ
- 4. ใช้ลวดญี่ปุ่น (มีขายตามร้านวัสดุการเกษตรบริเวณตลาดนัดจตุจักร) ค่อย ๆ ดัดกิ่งให้ได้ตามรูปร่าง
- 5. กำจัดวัชพืชโดยถอนออกให้หมดถึงราก ต้องค่อย ๆ ถอนอย่าให้ดินแตกหรือ ติดกับรากหญ้าให้มากนัก
- 6. ควรเปลี่ยนดินประมาณ 3 ปีครั้ง
- 7. ใส่ปุ๋ยเกล็ดที่มีธาตุไนโตรเจนสูงโดยวิธีการฉีดพ่น และควรให้ปุ๋ยเกล็ดสัปดาห์ ละ 1 ครั้ง
- 8. ควรระวังเชื้อรา ถ้าพบให้รีบกำจัดโดยสารกำจัดเชื้อรา

การแบ่งรูปลักษณะของบอนไซ ตามแบบของญี่ปุ่น
ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1

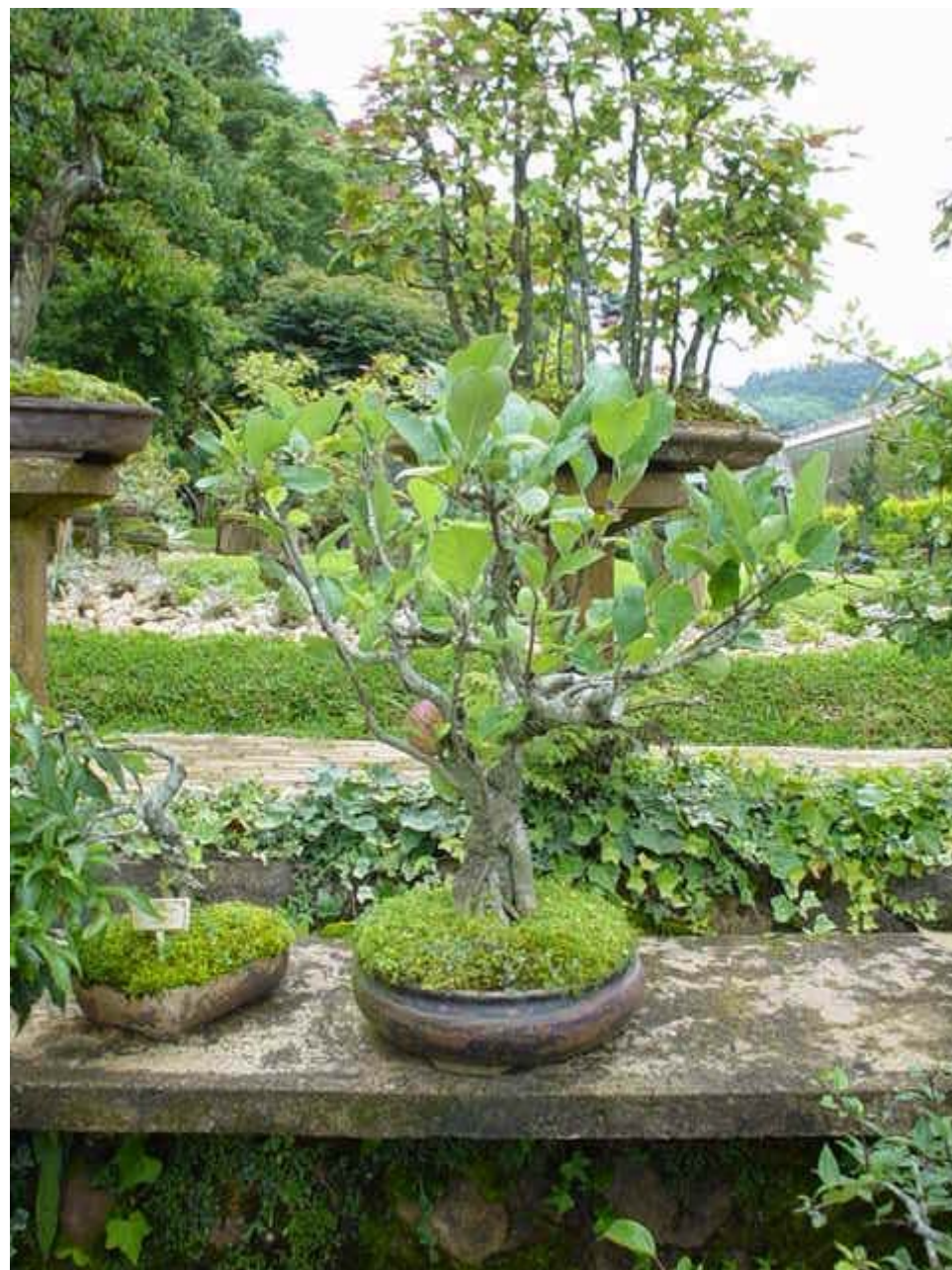
- เป็นไม้ลำต้นเดี่ยว มีทั้งที่เป็นลำต้นตั้งตรงที่เรียกว่าไม้ทรงต้น หรือเอียงไปข้างๆ ที่เรียกว่าไม้เอนช่าย รวมทั้งไม้ที่โน้มยอดลงต่ำกว่าปากกระถาง ที่เรียกกันว่า ไม้ตกกระถาง

กลุ่มที่ 2

- เป็นไม้ต่อที่มีไม้หลาย ๆ ต้นบนตอเดียวกัน และใช้รากร่วมกัน จำนวนต้นในแต่ละกออาจมีได้ตั้งแต่ 2, 3, 5, 7 และ 9 นอกจาก 2 แล้วจะไม่นิยมจำนวนต้นที่เป็นเลขคู่ อันเป็นความเชื่อถือด้านโชคลางของชาวญี่ปุ่น

กลุ่มที่ 3

- เป็นกลุ่มของไม้แคระที่ปลูกรวมกันอยู่หลาย ๆ ต้น แต่ละต้นอาจมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันได้ แต่จะต้องมีความประสานกลมกลืนกัน ทำให้มองดูเหมือนป่าในธรรมชาติ

กลุ่มที่ 4

- เป็นไม้ที่ไม่ใช่ไม้แคระโดยแท้จริง แต่เป็นการนำเอาไม้ที่มีขนาดเล็กๆ มาปลูกรวมกันเป็นกลุ่มในกระถางเดียว ส่วนมากจะใช้กระถางที่มีหน้ากว้างมากๆ ลักษณะเหมือนถาด และมีสิ่งตกแต่งอื่น เช่น ก้อนหิน เก่งจีน บ้านเล็กๆ หรือตุ๊กตาที่ทำด้วยกระเบื้องหรือดินเผา หรืออื่นๆ เข้าไปด้วย

การเลือกกระถางปลูกบอนไซ

- กระถางที่ใช้ปลูกเลี้ยงบอนไซจะเป็นกระถางที่ออกแบบมาสำหรับเลี้ยงไม้แคระโดยเฉพาะ กระถางบอนไซควรทำด้วยวัสดุที่มีความแกร่งพอสมควร ไม่แตกง่าย และทำจากวัสดุที่ไม่ทำปฏิกิริยาทางเคมีกับดิน เครื่องปลูกและปุ๋ย ลักษณะโดยทั่วไปจะตื้น มีรูปทรงสวยงาม ส่วนใหญ่จะเป็นรูปกลม รูปไข่ และรูปเหลี่ยม ซึ่งก็มีทั้งสี่เหลี่ยมและหกเหลี่ยม แต่ยังไม่เคยเจอสามเหลี่ยม ขนาดก็จะมีตั้งแต่เล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางเพียง 2 นิ้ว สำหรับบอนไซจิ๋ว ไปจนถึงขนาดเป็นฟุตสำหรับไม้ที่สูงกว่า 100 เซนติเมตร

หลักในการเลือกต้นไม้บอนไซ

- มีพันธุ์ไม้พื้นเมืองบ้านเราหลายชนิด ที่สามารถนำมาเลี้ยงเป็นไม้บอนไซได้ดี
- ไม้ที่จะนำมาเลี้ยงเป็นไม้แคระควรเป็นไม้ยืนต้นที่มีอายุยืนมากๆ ในธรรมชาติ เป็นไม้เนื้อแข็ง ทนทานต่อความแห้งแล้ง หรือพุดง่ายๆ ว่าตายยาก มีรูปทรงสวยงามตามธรรมชาติ ได้แก่ ตะโกนา ช่อย มะขามไทย มะขามเทศ มะลั่ง เกล็ดปลาหม้อ หมากเล็กหมากน้อย มะเกลือ อรพิม กระทุ่ม พุดป่า และสน หรืออาจเป็นไม้ประเภทไม้ดอกที่ออกดอกบ่อย ดอกมีขนาดพอเหมาะ รูปทรงดอกสวยงาม ได้แก่ โมก ทั้งโมกบ้านและโมกมัน เข็มป่า ตะแบก เฟื่องฟ้า และชาปัตตาเวีย หรือเป็นไม้ที่มีผลสวยงามน่ารัก ได้แก่ ทับทิมหนู ไทร ชาฮกเกี้ยน มะเดื่ออุทุมพร โพธิ์ เหล่านี้เป็นต้น
- นอกจากนี้ก็ยังมีไม้เนื้ออ่อนอายุสั้นบางชนิดที่มีผู้นำมาเลี้ยงเป็นบอนไซ ส่วนมากจะเป็นไม้ที่ให้ดอกสวยงาม เช่น พุระหง ชบา และเทียนหยด

ประเภทวัสดุที่ใช้ทำกระถางมีอยู่ 3 ประเภทคือ

- **กระถางเคลือบ** เป็นกระถางดินเผา ดินที่ใช้เป็นดินขาว ภายนอกเคลือบผิวเรียบเป็นมัน และอาจเขียนเป็นลวดลายต่างๆ หรือเป็นพื้นสีเรียบๆ ส่วนภายในไม่เคลือบ
- **กระถางลายคราม** เป็นกระถางที่ทำด้วยวัสดุดินเผาแบบเครื่องลายครามของจีน ส่วนใหญ่ทั้งภายนอกและภายในจะเคลือบผิวเป็นมันทั้งหมด สีพื้นส่วนใหญ่จะเป็นขาว
- **กระถางดินเผาธรรมดา** เป็นกระถางดินเผาธรรมดา ผิวค่อนข้างหยาบ ไม่เนียนละเอียดเหมือนสองแบบแรก กระถางประเภทนี้ใช้เลี้ยงบอนไซดีที่สุด เพราะทั้งการระบายทั้งน้ำและอากาศได้ดี มีทั้งแบบผิวขัดมันและผิวด้านหยาบ และมีราคาถูกที่สุด

การปลูก

- การเตรียมดินเพื่อปลูกหลังจากได้ต้นมาเรียบร้อยแล้ว ควรเป็นดินที่สะอาดสามารถอุ้ม น้ำได้ดีมีปุ๋ยอินทรีย์ไม่มากนัก ไม่มีโรคศัตรูพืช เจือปนและต้องไม่เป็นกรดหรือด่างอย่างรุนแรง ให้จัดแบ่งดินออกเป็นสามขนาดคือ ขนาดใหญ่ใช้สำหรับรองก้นกระถาง ขนาดกลางใช้เป็นดินปลูกโรยโดยรอบบริเวณที่รากต้นไม้จะเจริญงอกงามออกมาหาอาหารไปเลี้ยงลำต้น ขนาดที่สาม เป็นดินขนาดเล็กที่ผ่านการร่อนกรองมาแล้วอย่างดี เพื่อเป็นส่วนประกอบของวัสดุ ปลูกส่วนประดับ โคนต้นจำพวกมอส หรือพืชคลุมดินชนิดเล็กที่เห็นว่าสวยงาม และมีความชอบเป็นการส่วนตัว การปลูกพืชปิดหน้าดินลักษณะที่ว่านี้ จะเป็นผลดีต่อบอนไซ ด้วยจะช่วยอุ้มน้ำ และความชื้นในระดับปานกลางให้กับโคนต้นบอนไซด้วย

- จากนั้นทำการตกแต่งโดยการลิดกิ่งและใบออกบ้างเพื่อความสวยงามตามที่ต้องการและการตัดรูปทรงยามที่แตกกิ่งใหม่ออกมา การรดน้ำอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง แต่ในบางชนิด อาจจะต้องมากถึงวันละ 3-4 ครั้งก็ได้ ทั้งนี้พิจารณาจากสภาพของต้นไม้เป็นประการสำคัญ คือหากมีอาการเริ่มเหี่ยวเฉาก็ต้องเร่งน้ำเข้าไป การให้ปุ๋ย ส่วนใหญ่จะนิยมใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยปลา ซึ่งจะให้ผลในระยะยาว และไม่ค่อยเป็นอันตรายต่อบอนไซ หากเป็นไม้ดอก และไม้ผลควรเติมปุ๋ยเคมี ที่มีส่วนผสมของฟอสฟอรัสและโพแทสเซียมลงไปด้วย เพื่อเป็นการบำรุงในส่วนนั้น

ประเภทของไม้ที่นำมาใช้ทำบอนไซ

- ตะโก ตะโกนา ตะโกสวน ตะโกพนม ตะโกหนู อาจมีการกลายพันธุ์เนื่อง จากสภาพดินฟ้าอากาศและสภาพแวดล้อม หรืออาจเกิดจากตอที่ตายแล้วมีการ แตกกิ่งก้านขึ้นใหม่เมื่อ ได้รับสภาพแวดล้อมที่พอเหมาะ เพราะไม้พันธุ์นี้ที่ขุด ได้จากป่านั้นจะเกิดจากรากเดิมทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีตะโกค้างและตะโกเผือก ซึ่งที่จริงก็คือตะโกธรรมดา แต่ขาดธาตุอาหารมาตั้งแต่เป็นต้นคือมีใบด่าง หรืออาจเป็นสีขาวหมดทั้งใบ แต่เลี้ยงยากมาก ส่วนมากจะตายเสียหมด
- มะสัง ไกร ข่อย ข่อยเป็นไม้ที่ค่อนข้างอ่อนแอ อาจตายเอาง่ายๆ เมื่อได้รับความกระทบกระเทือนจากการขุดย้าย
- ไทรย้อยใบแหลม ไทรไต้หวัน มีผู้นิยมทำเป็นบอนไซกันมาก ไทรย้อยใบทู่ การเติบโตค่อนข้างเร็ว นิยมใช้ทำไม้เกะหิน
- โพธิ์ ที่นำมาทำไม้แคระมักเป็นโพธิ์ที่เรียกว่าโพธิ์ป่า ไม่เห็นมีใครไปเอาต้น โพธิ์ตามวัดมาเลี้ยง

- มะเคื่ออุทุมพร หรือมะเคื่อชุมพร มะเคื่อเถา มะเคื่อฝรั่ง มะเคื่อหอม มะเคื่อปล้อง และมะเคื่อหว่า แต่ไม่นิยมเอามาเลี้ยงเป็นไม้กระถางเหมือนมะเคื่ออุทุมพร คงเป็นที่มะเคื่อเหล่านั้นติดผลในกระถางยาก ว่ามะเคื่ออุทุมพร
- โมกบ้าน โมกป่าหรือโมกมัน ถ้านำลงเลี้ยงในกระถางโดยใช้ดินเหนียวจัด มักจะไม่งามและออกดอกน้อย
- เฟื่องฟ้า และทรุษจีนเป็นไม้ที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน เป็นไม้ที่ทนแล้งได้ดีและไม่ชอบแฉะ ถ้าให้น้ำมากเกินไปจะมีแต่ใบไม่มีดอก
- มะเกลือ มะขาม มะขามที่ใช้ทำไม้ค้ำและไม้กระถางเป็นมะขามกระดาน มะขามเทศ

- **ชาปัตตาเวีย หรือชาใบหนาม** เป็นไม้ที่ชอบแดดจัด นิยมนำชาปัตตาเวียไปตัดเป็นรูปสัตว์ต่างๆ โดยตัดลวดเป็นโครงรูปสัตว์เสียก่อน แล้วจึงนำชาปัตตาเวียไปปลูกเกาะและตัดให้เข้ารูป
- **มะนาวเทศ ทับทิม** ปลูกเป็นไม้ประดับได้ แต่เลียงเป็นบอนไซจะติดผลค่อนข้างยาก ในเมืองไทยยังมีอีก 2 ชนิดคือ **ทับทิมหนู ทับทิมดอกซ้อน** ใช้เป็นไม้ประดับที่สวยงาม และเลียงเป็นบอนไซได้ดี แต่ค่อนข้างจะหายาก
- **ชาฮกเกี้ยน** ที่เหมาะกับการทำบอนไซคือชาฮกเกี้ยนชนิดใบเล็ก เนื่องจากมีขนาดใบพอเหมาะกับการทำไม้แคระและมีผลดก
- **ใบกระท่อม** กระท่อมนำไปทำเป็นบอนไซค่อนข้างยาก ถ้าอยู่ในดินที่ไม่ถูกใจจะไม่ยอมโต **กระท่อมหนู กระท่อมโคก กระท่อมเนิน**

- **อรพิม หรือคิ้วนาง** ยังไม่เคยพบว่ามีการออกดอกเมื่อนำมาเลี้ยงในกระถาง
- **หมากเล็กหมากน้อย** ถ้าขึ้นในที่กั้นคานหรือเมื่อมีอายุมากจะมีริ้วรอยตามลำต้น ดูสวยงามเหมาะที่จะนำมาทำเป็นไม้กระ
- **ตะแบก เข็มป่า หรือจันทน์น้ำ พุดน้ำ เกล็ดปลาหมอ พุดป่า หรือ กระดุกอิง สามพันตา หนามพรม**
- นอกจากนี้ ไม้บอนไซที่ปลูกเลี้ยงกันในประเทศไทยยังมีไม้เนื้ออ่อนและไม้อายุสั้นบางชนิด ส่วนมากจะเป็นไม้ดอกที่ออกดอกสวยงามเช่น ผกากรอง ชบา พู่ระหงหรือพู่เรือหงษ์ เทียนหยด แต่ไม่ค่อยพบมากนัก มีมากเห็นจะเป็นผกากรองป่าเท่านั้น ที่นิยมกันไม้ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ เช่น สนจูนิเปอร์ เอลม์ คิวินซ์ หลิว อะเซเลีย และไม้บางชนิดเช่น ไม้หน้าเต้า

